

Çağdaş Büyük Ebeveynliğin Şekillenmesinde Yapısal Özellikler ve Bireysel İnisiyatifler

Structural Features and Individual Initiatives in Shaping Contemporary Grandparenting

Arber, S., & Timonen, V. (Eds.). (2012). *Contemporary grandparenting: Changing family relationships in global contexts*. The Policy Press.

Hayriye Sena Çelik¹

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Büyük ebeveynlik, Kuşaklar arası dayanışma, Refah devleti, Aile

Keywords: Ageing, Grandparenting, Intergenerational solidarity, Welfare state, Family

Contemporary Grandparenting kitabı, 2010 yılında Uluslar Arası Sosyoloji Derneği Konferansı'nda sunulan bildirilerin Sara Arber ve Virpi Timonen editörlüğünde hazırlanan bir derlemesidir. 2012 yılında yayımlanan kitapta “Büyük Ebeveynlerin Ekonomik ve Ailevi Dönüşümlere Tepkileri” ve “Büyük Ebeveyn Kimlikleri ve Failliği” iki ana bölüm yer almaktadır. İlk bölümde sosyoekonomik koşullar, refah devleti, demografik dönüşümler ve kadının çalışma hayatında daha aktif yer alması gibi yapısal süreçlerin büyük ebeveyn-torun ilişkisine yansımaları makro bir bakışla ele alınırken; ikinci bölümde mikro bir perspektif ile büyük ebeveynlerin kuşaklar arası ilişkiler ağı içinde failliğine dikkat çekilmektedir. Kitap boyunca çağdaş büyük ebeveynlik çeşitli ülkelerden saha araştırmaları ile tartışılmaktadır.

Katharina Herlofson ve Gunhild O. Hagestad büyük ebeveynliği refah devletlerindeki dönüşümler bağlamında tartışmaktadır. Değişen ölüm ve doğurganlık oranlarının kuşaklar arası bağlarda dönüşüme neden olduğu vurgulanmaktadır. Orta ve üçüncü yaştaki büyük ebeveynlerin genellikle boş ev sendromuyla karşı karşıya bulundukları

¹ **Sorumlu yazar:** Hayriye Sena Çelik (Yükse Lisans Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye, E-posta: hayriyesenasahin@ogr.iu.edu.tr ORCID: 0009-0000-0079-6780

Atfı: Çelik, H. S. (2025). Çağdaş büyük ebeveynliğin şekillenmesinde yapısal özellikler ve bireysel inisiyatifler [S. Arber ve V. Timonen'in “Structural Features and Individual Initiatives in Shaping Contemporary Grandparenting” adlı eserinin değerlendirmesi]. *Senectus*, 3(1), 159-164. <https://doi.org/10.26650/senectus.2025.3.1.0756>

dönemde torun sahibi olduklarına dikkat çekilmektedir. Boş ev sendromundayken, tipik olarak sağlıklı ve görece varlıklı olan ebeveynler için torun sahibi olmanın, alt nesillerle kuvvetli bağlar geliştirme yönünde yeni bir potansiyel meydana getirdiği öne sürülmektedir (s. 30). Diğer yandan, devletlerin ailelere yönelik hizmetlerde “ikame” veya “tamamlayıcılık” düzenlemelerinde bulunmasının, çalışan annelerin büyük ebeveynin desteğine duyduğu ihtiyaç açısından belirleyici olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, büyük ebeveynler “anne kurtarıcı” (mother savers) veya “aile kurtarıcı” (family savers) olarak tanımlanmaktadır (s. 41).

Küçük çocuklu ebeveynler için kamu hizmetlerinin az olduğu toplumlarda, annelerin çalışma hayatında aktif olabilmeleri için “anne kurtarıcı” (mother savers) olarak büyük ebeveynlerin desteği önem taşırken; bu tür kamu hizmetlerinin sağlandığı toplumlarda ise büyük ebeveynlere duyulan ihtiyaç acil durumlarda yardım almak ile sınırlanmaktadır. Bu durumdaki büyük ebeveynler “aile kurtarıcı” (family savers) rolüyle tanımlanmaktadır. Ebeveynler tarafından çocuğun ihmal veya istismar edilmesi sonucunda devreye giren büyük ebeveynler ise “çocuk kurtarıcı” (child savers) olarak adlandırılmaktadır.

“Çin Kırsalında ve Amerika Birleşik Devletleri’nde Torunlarına Bakmakta Olan Büyük Ebeveynlerin İyi Oluşu” bölümünde Lindsey Baker ve Merril Silverstein tarafından Çin’in kırsal kesimlerinde torunlarına bakan büyük ebeveynlerin psikolojik iyi oluşları incelenmektedir. Çin’in kırsal kesimlerindeki ebeveynler çalışmak için kentlere göç ederken yasal düzenlemeler gereği çocuklarını ikametgahlarının bulunduğu bölgede bırakmaktadırlar. Çocukların geride bırakılmasında büyük ebeveynlerin varlığı devreye girmektedir. “Aile refahını yükseltenler” (family maximisers) olarak tanımlanan bu büyük ebeveynler torunlarının bakımını üstlenirken kentteki çocuklarının gönderdikleri paradan faydalanabilmektedirler. Dolayısıyla büyük ebeveyn desteği kendileri dahil tüm ailenin yaşam standartlarının yükselmesini sağlamaktadır. Ayrıca araştırmacılar, Çin’in kırsal kesimlerindeki bu durum ile ABD’li Afro-Amerikan, torununa devamlı bakan büyük ebeveynler üzerinde yapılan araştırmaları karşılaştırmaktadırlar. Çinli büyük ebeveynlerin aksine Amerika örneğinde büyük ebeveynlerin, orta kuşakta(ebeveynler) yaşanan bir kriz sonucu “çocuk kurtarıcı” veya “anne kurtarıcı” olarak çocuğa bakmaya mecbur kaldıkları vurgulanmaktadır. Ayrıca Çinli ailelerdeki gibi kuşaklar arası karşılıklı faydalanma yerine kaynaklar üst nesilden alt nesle doğru akmaktadır. Araştırmacılar Çin örneği için bu durumu stratejik bir tercih olarak değerlendirirken; Amerika örneğinde çocuk bakımında kamu hizmetinin eksikliğinden doğan mecburiyeti vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla büyük ebeveynlik sosyal, ekonomik ve ailevi koşullar tarafından şekillenmektedir (s. 65-68).

Madonna Harrington Meyer ise “Amerika Birleşik Devletleri’nde İş ve Torunlarını Dengeleyen Büyükanneler” bölümünde, Amerika’da aktif olarak çalışan ve aynı

zamanda torunlarının bakımına destek olan büyükannelerin deneyimlerine odaklanmaktadır. Araştırmacı büyükannelerin iş ve torunlarını bir arada yürütürken “günlük yaşamlarını, ekonomik güvenliklerini, ilişkilerini ve diğer aile üyelerine bakma kapasitelerini nasıl şekillendirdiğini incelemek için” yaşam boyu perspektifini kullanmaktadır (s. 72). Hükümetin sağladığı bazı hizmetler olsa da bu hizmetlere erişim için uzun listelerde sıra gelmesinin beklenmesi, ücretli iznin eksikliği ve özel kreşlerin pahalılığı gibi nedenler büyük ebeveyn desteğini kaçınılmaz hale getirmektedir (s. 74). Büyük ebeveynlerin deneyimlerinde hem torunlarıyla vakit geçirmeyi hem de “veda anını” çok sevdikleri anlaşılmaktadır. Araştırmadaki büyükanneler genellikle haftanın 3-4 günü işten çıktıkları andan itibaren torunlarına bakmakta veya istisnai durumlarda işe onlarla beraber gitmektedirler. Bazı katılımcıların tüm bu koşturmacada kendi ebeveynlerinin bakımlarıyla da ilgilendikleri görülmektedir. Bu durum hem üst hem alt nesillere bakım sağlayan sandviç kuşağına işaret etmektedir. Ayrıca zaman içerisinde her bir çocuğundan olan tüm torunlarına bakım vermiş büyükanneler için “ardışık bakıcı büyükanneler” (sequential grandmother carers) adlandırmasına başvurulmaktadır (s. 77). Çalışan ve bakım veren büyükannelerin birçoğunun haftanın hiçbir günü dinlenemedikleri ve kendi emeklilikleri için birikim yapmaktansa “borç biriktirerek” emekliliklerini ertelemek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır (s. 86).

“Hong Kong’da Dayanışma, Kararsızlık ve Kuşaklar Arası Birlikte Yaşam” bölümünde Lisanne S.F. Ko, “kuşaklar arası dayanışma” (intergenerational solidarity) ve “kararsızlık” (ambivalence) kavramlarını merkeze alarak Hong Kong’da hanelerin geniş aile şeklinde birlikte yaşamaya dair algılarına ve deneyimlerine odaklanmaktadır. Bu bölümde detaylıca açıklanan Bengston’un kuşaklar arası dayanışma modeline, teorik tartışmayı beslemesi itibarıyla, kitabın ilerleyen bölümlerinde de sıklıkla başvurulmaktadır. Ko, üç kuşaklı birlikte yaşamaya dair algıları ve deneyimleri dayanışmanın boyutları üzerinden değerlendirmektedir. Ona göre çok kuşaklı birlikte ikamet evlat sevgisi ve erdemle ilişkili olarak normatif dayanışmayı içerse de birlikte yaşam kendi başına, her türlü dayanışmanın yerine getirilmesine yol açmayabilir (s. 107).

“Yabancı Ev İşçileri Tarafından Torun Bakımı Bağlamında Büyük Ebeveynlik” bölümünde Shirley Hsiao-Li Sun; dayanışma ve kararsızlık kavramlarından hareketle, çocuk bakımının büyükanne, anne ve ev işçileri arasında bölüştürülmesine odaklanmaktadır. Singapur’da yürütülen çalışmada kadınların çalışma hayatında aktif yer almasıyla birlikte büyük ebeveynin çocuk bakımına dair görüşlerle ilgili ‘varsayılan’ rızaya dayalı dayanışma, genç nesilden (19-24 yaş) elde edilen veriler ile ele alınmaktadır (Sun, 2012, s. 119). Katılımcıların ücretli bakıcı yerine, güven sorunları ve ebeveyn yükümlülüklerine ilişkin normatif beklentiler nedeniyle, ebeveynlerinin (öncelikle büyükanneler) sağladığı çocuk bakımını tercih ettikleri görülmektedir (Sun, 2012, s. 124). Diğer yandan bunun büyük ebeveynler için adil olup olmayacağı ve

torunların gelişimsel, eğitimsel ihtiyaçlarının uygun şekilde karşılanıp karşılanamayacağı konusunda endişelidirler. Çalışan annenin çocuğuna büyükanne ve ücretli bakıcının beraber bakması ise Connidis ve McMullin'in (2002) günlük hayatta kararsızlığın, rolleri yeniden tanımlayarak aşılabileceğine dair savından hareketle değerlendirilmektedir (s. 124-131). Ayrıca bu durum diğer araştırmalarda benzer şekilde görüldüğü gibi, yalnızca annenin çalışmasıyla değil büyükanne de çalışma hayatına devam etmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Kitabın “Büyük Ebeveyn Kimlikleri ve Failliği” başlıklı ikinci kısmı büyük ebeveynlerin paradokslarını konu edinen “Orada Olmak Ama Müdahale Etmek: Büyük Ebeveynliğin Paradoksları” bölümü ile başlamaktadır. Daha önce bahsedilen kararsızlık kavramı bağlamında İngiltere’de büyük ebeveynlerle yapılan 46 normatif konuşmanın analizinden hareketle “orada olmak” ve “müdahale etmemek” temalarına odaklanılmaktadır. Konuşmalar sonucunda iyi bir ebeveyn olmanın “müdahale etmemek” anlamına gelmekle beraber, bazen torunlara karşı sorumluluk hisleriyle çelişebildiği açığa çıkmaktadır. Diğer yandan büyük ebeveynlerden beklenen “orada olmak” genellikle çocuklar tarafından belirlenirken bu durumun büyük ebeveynlerin bağımsızlıklarıyla çelişebildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca çağdaş büyük ebeveynlik normlarının, büyük ebeveynler için önemli olan başka normlarla çatıştığı üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda iyi ebeveynlik, bağımsızlık ve öz-belirlenim normları vurgulanmaktadır (s. 139-159).

“Yetişkin Çocukların Boşanmasının Ardından Büyük Ebeveyn Failliği” bölümünde ise orta nesildeki çiftlerin ayrılmasının ardından büyük ebeveyn-torun ilişkisi ele alınmaktadır. “Orta nesilde boşanma veya ayrılık sonrasında baba tarafından büyük ebeveynlerin torunlarıyla iletişimde azalma veya kopma yaşama olasılığı(nın) anne tarafından büyük ebeveynlere göre daha yüksek” olduğu görülmektedir (Cherlin and Furstenberg, 1992’den akt., Timonen ve Doyle, 2012, s. 160). Bu durum “anne odaklı önyargı” (Chan ve Elder, 2000) ve “akraba yapısındaki kadın eğilim” (Aldous, 1995, s. 108) şeklinde tanımlanmaktadır. Ayrılığın ardından kadınların akraba koruyucu sosyal ilişkiler yürütmeleri ve çocukların genellikle anneleriyle beraber kalmalarının sonucu olarak açıklanan durum kuşaklar arası ilişkiye yansımaktadır. Ayrıca cinsiyete ve soya yapılan vurgu ile beraber büyük ebeveynlerin cinsiyetinin de süreçte belirleyici olduğu söylenmektedir (s. 160). Timonen ve Doyle literatürdeki bu tartışmalardan yola çıkarak, İrlanda’da ayrılmış ailelerde büyük ebeveynlerin rolünü nitel yöntemle incelemektedir. Araştırmacılar bulgulardan hareketle, orta nesildeki parçalanmanın ardından büyük ebeveynlerin çabalarını kayıpları telafi etmek, sınırlar çizmek, stratejiler geliştirmek şeklindeki üç madde ile açıklamaktadır. Büyük ebeveyn kendi çocuğuna ebeveynliğin nasıl olacağını göstermek, aile temasını kolaylaştırıcı rol sergilemek, ayrılan çift arasında arabuluculuk yapmak, torunu akraba bağlarına dahil etmek gibi çok çeşitli davranışlar ile sürece dahil olabilmektedir. Ancak kimi katılımcıların

ifadelerinden de görüldüğü üzere büyük ebeveynler kendilerinden beklenenler aşırıya kaçtığına veya orta nesilde zamanla gelişmesini bekledikleri ebeveyn davranışını göremediklerinde sınır çekme ihtiyacı duymaktadır (s. 163-178).

Anna Tarrant nitel yöntemle, İngiltere’deki kendisi boşanmış veya orta nesilde boşanma gerçekleşmiş ailelerdeki büyükbabaların, yeni kimlikler ve erkeklikler bağlamında büyükbabalık deneyimine odaklanmaktadır. Büyükbaba kimliğinin inşasını Butler’ın performatiflik kavramı ile analiz ederek kuşaklar arası ilişkiler, cinsiyet, kişisel ve ailevi koşullar çerçevesinde ortaya koymaktadır. Bazı büyükbabaların ifadelerinde, damatları ve kendi oğullarında gördükleri davranışlardan etkilenecek erkeklik ve kadınlığa dair daha geleneksel anlayıştan uzaklaştıkları görülmektedir. Diğer yandan boşanmış kızı tarafından büyükbaba olan bazı katılımcılar torunları için erkek rolünü üstlenmenin öneminden söz etmektedir (s. 189). Kendi hikayelerindeki bu değişimler de büyükbabalıkta yeni kimlikler ve erkekliklerin oluşmasıyla ilişkilendirilmektedir.

“Ergen Torunların Büyük Ebeveynleri Üzerindeki Etkisini Anlamak” ve “Büyük Ebeveynler ile Büyük Torunlar Arasındaki Sosyal Temas: Üç Kuşaklı Bir Perspektif” bölümlerinde araştırmalar torunların gözünden şekillenmektedir. Alice Delerue Matos ve Rita Borges Neves, ergen torunların büyük ebeveynler üzerindeki etkisini 12-18 yaş arasındaki çocuklarla yapılan araştırmalar ile tartışmaktadır. Bu bağlamda ilişkinin karşılıklı yapısından ve Bengston’un dayanışma modelinden hareket edilmektedir. Araştırmacılar, çocukların büyük ebeveynler üzerindeki etkisi ve kuşaklar arası dayanışmanın boyutlarından yola çıkarak dördü bir torun tipolojisi geliştirmiştir. Torunlar büyük ebeveynlerinin rutin hayatlarına dahil olup olmadıkları, ilişkilerinin samimi veya resmi oluşuna göre “dostlar, arkadaşlar, bakıcılar, oyun arkadaşları” (Buddies, companions, carers, playmates) olarak kategorize edilmektedir (s. 220). Katharina Mahne ve Oliver Huxhold ise Almanya’daki büyükanne ve büyükbabaların 16 yaş ve üzeri torunlarıyla ne sıklıkta etkileşime girdiklerini Alman Yaşlanma Araştırması’ndan (DEAS) alınan veriler ile analiz etmektedir. Her iki araştırmada da diğer bölümlerde işaret edilen cinsiyet ve soyun belirleyiciliği savıyla örtüşecek biçimde, büyük ebeveyn torun ilişkisinde (özellikle boşanma durumunda) cinsiyet ve soyun şekillendirmesi, kadının akraba koruyucu rolleri öne çıkmaktadır. Ayrıca kuşaklar arası dayanışmada, orta neslin rolü vurgulanmaktadır (s. 203-225).

Contemporary Grandparenting’de sosyoekonomik koşulların ve kamusal hizmetlerin boyutunun yanı sıra toplumsal cinsiyet rollerinin kuşaklar arası dayanışmayı şekillendirdiği görülmektedir. Diğer yandan boşanma, yeniden evlenme, ömrün uzaması gibi aile ve nüfus yapısındaki değişimlerin kuşaklar arası ilişkilere yansıması dikkat çekicidir. Bu bağlamda büyük ebeveynliğe dair adlandırmalar, çocuk bakımında büyük ebeveyne duyulan ihtiyacın meydana geldiği çeşitli sosyal, ekonomik ve ailevi

koşulları anlamak için oldukça elverişlidir. Bununla beraber, kitapta büyük ebeveynlerin “çocuk kurtarıcı” rolü üzerinde yeterince durulmamaktadır. Ayrıca aktif yaşlanma, üçüncü yaş, yaşlı istihdamı gibi kavramlar ve çocuk yetiştirmede kuşakların tutum farklılıkları göz önünde bulundurulunca, büyük ebeveynlerin bağımsızlıklarının ve alt nesillerle çatışma alanlarının anlaşılmasına dair ihtiyaç artmaktadır. Kitapta büyük ebeveynlerin torunların bakımını üstlenmek ile diğer sorumluluklar arasında mekik dokudukları görülmektedir. Her ne kadar büyük ebeveyn-torun ilişkisinin, boş ev sendromunu aşmak veya yenilikleri takip etmek gibi üst nesil için azımsanmayacak faydaları bulunsa da büyük ebeveynlerin aşırı yük altına girerek birçok fedakarlıkta bulundukları anlaşılmaktadır. Diğer yandan, bakım verme sürecinde büyük ebeveynler birtakım sınırlar çizmeye ve stratejiler geliştirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, büyük ebeveynleri mağdur olarak konumlandırmaktan kaçınarak kendi inisiyatiflerine vurgu yapılması önemlidir. Tüm bu tartışmalar etrafında yararlanılan kavram seti ve işaret edilen konular yeni çalışmalar için yol göstericidir. Son olarak *Contemporary Grandparenting* küresel bir kapsama işaret etse de bu iddiası daha ziyade ABD, İngiltere, Almanya, Çin gibi ülkelerden sunduğu araştırmalarla sınırlıdır.